

FARKAS GÁBOR FARKAS

Új kérdések II. Lajos rejtélyes halálával és temetésével kapcsolatban*

Nekünk tényleg Mohács kell, amit mi sem bizonyít jobban, hogy – leszámítva persze a 20. század napi politikával átítatott interpretációit – egyedül a magyar őstörténet iránti érdeklődés zárkozhat fel az alig egy évtized múlva félévezredes fordulóját ünneplő kérdés mellé: mi is veszett ott tulajdonképpen 1526. augusztus 29-én? A kérdésre, mint annyi mindenre, a történelem iránt érdeklődő összes magyarnak van válasza, s ezek a válaszok a szokásnak megfelelően sokszínűek, egymással kibékíthetetlenül szembeállók a tudomány határán innen és túl (hasonlóan a magyarság eredetéhez kapcsolódó problémakörhöz). Lehet-e ennyi év, ennyi forráselemzés, régészeti feltárás, szakmai vita után bármi újat is mondani? Az utóbbi évek kutatásai azt bizonyítják, hogy igen, mindig akad valami novum, amire óhatatlanul rácsodálkozik a Mohács bűvöletébe lassan 30 éve foglyul ejtett könyvtáros.

Ilyen örömteli újdonságok voltak – ha csak az elmúlt évtizedből válogatunk a fiatal történészekről – B. Szabó János, Bárány Attila, Botlik Richárd, Csorba Dávid, Illik Péter, Kasza Péter, Pálffy Géza és Tóth Zsombor munkái,¹ vagy

* Itt mondok köszönetet B. Szabó Jánosnak, Bakos Józsefnek, Besenyői Dénesnek, Boross Klárának, Csorba Dávidnak, Jobbágy Andrásnak, Kasza Péternek, Kovács Attilának, Magyar Lórántnak, Pálffy Gézának, Rácz Piroskának, Rozsondai Bélának, Szebelédi Zsoltnak, Szvorényi Róbertnek és Zsoldos Endrének, hogy véleményükkel, kiegészítéseikkel és kritikájukkal segítették a történet újragondolását. Az esetleges tévedésekért én vagyok a felelős.

¹ B. SZABÓ JÁNOS, *A mohácsi csata*, Budapest, Corvina, 2013; BÁRÁNY ATTILA, *A szulejmáni ajánlat – Magyarország, a Török Birodalom és a Nyugat (1521–1524)*, Máriabesnyő, Attraktor, 2014; BOTLIK RICHÁRD, *VIII. Henrik angol király magyar szövetségesei*, Kaposvár, E-book Könyvház és K., 2013; CSORBA DÁVID, *Mohács – egy „mesemondó” szemével: emlékezeti rétegek Szerémi György Epistolájában*, Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2012 (Modus Hodiernus, 4); ILLIK PÉTER, *A Mohács-kód, A csatavesztés a magyar köztudatban*, Budapest, Unicus Műhely, 2015; *Brodarics-emlékkönyv: egy különleges pártváltás a mohácsi csata után*, Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz: 1527. március 18., Dévény, [összeáll. Kasza Péter, Pálffy Géza], Budapest, MOL, 2011; TÓTH ZSOMBOR, *The Making of... Hogyan készült(t) Mohács? = Diskurzusok, perspektívák, relevanciák, Rodosz-tanulmányok 2001, Nyelv-, Irodalom-, Történettudományi Szakosztály*, szerk. Szabó Levente, Tóth Zsombor, Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2001, 57–91.

Szebelédi Zsolt rövid közleménye² a *Magyar Könyvszemle* hasábjain, ahol végre nyugvópontra került a Szerémi-kézirat csonkasága körüli vita, és Szádeczky Lajos felfedezése után 120 évvel magyarul is teljessé vált az inkriminált szöveg. 2014-ben pedig egy különös tanulmány jelent meg az *Orvosi Hetilap* 12. számában Nemes István és Tolvaj Balázs, a két szombathelyi orvos klaviatúrájából.³ A közlemény visszhangtalan maradt eddig.⁴ A szerzők 2014 őszén megismételték igen erős konklúziójukat Tapolcán is, ahol a „Fejlődési rendellenességek történelmi aspektusai” címmel tartottak előadást. A szájsebész és a patológus nem hagynak semmi kétséget, egyértelműen fogalmazznak a 2014-es tanulmányukban: „A Czettritzék⁵ által fellelt halott férfi véleményünk szerint – amennyiben Sárffy szavai megfelelnek a valóságnak – nem 1526. augusztus 29-én, hanem a megtalálását [október közepét, FGF] megelőzően legfeljebb néhány nappal vesztette életét.” Érezzük a dolog súlyát. Ha ez igaz, akkor két eset lehetséges, és mind a kettő alapjaiban változtatja meg a mohácsi csata utáni közvetlen eseményekről eddig alkotott feltételezéseinket. Vagy nem a mohácsi csatában, hanem utána legalább másfél hónappal halt meg szegény Lajos királyunk, vagy nem őt találták meg és temették el Székesfehérvárott 1526. november 9-én. Ez utóbbit tették egyértelművé a szerzők a konferencia-előadásukban: „Véleményünk szerint egyszerűen nem II. Lajos holttestét találták meg, és a későbbiek során Szapolyai János által Székesfehérváron eltemetett tetem nem is volt a királyé!”⁶ Ez esetben – ha jól értem a szerzők álláspontját – nem kell azzal foglalkoznunk, hogy hol lehetett a magyar király augusztus 29. és október közepe között, hiszen nem őt találták meg a mocsár melletti sírban Sárffykék, s ennek megfelelően nem tudjuk, hogy mi történt valójában Lajossal a vesztes csata után, és hol került végső nyughelyére.

És már meg is érkezünk Grandpierre Endre elhíresült teóriájához: „egy szerencsétlen ifjú friss hullája feküdt; akárkié, de nem II. Lajos király három hónapja bomladozó hullája.”⁷ A szombathelyi orvosok véleménye egybecsengene Burgio pápai nuncius beszámolójával, amelyet a királygyilkosságban hívők gyakran (de

² Szebelédi Zsolt, *Juhász László Szerémi-fordításának kézirati kérdései = Magyar Könyvszemle*, 2012, 256–262.

³ Nemes István, Tolvaj Balázs, *II. Lajos magyar király (1506–1526) holttestének megtalálása, Az 1926-ban irt igazságügyi orvos szakértői vélemény elemzése és újraértelmezése = Orvosi Hetilap*, 2014, 12, 475–480. Az innen vett idézeteket – a továbbiakban – nem jelzem külön lábjegyzetben.

⁴ Egy rövid hiradást (és a hírportálokban megjelent beszámolókat) leszámítva. *Fókuszban. Mégsem fulladt bele a Csele-patakba II. Lajos király? = BBC History*, 2015, március, 12–14.

⁵ A név helyesírásánál a Sárffy-féle latin nyelvű levél szövegközlését követjük (vö. Kasza Péter *Holttest a patakban* című írását a *Magyar Könyvszemle* jelen számában), azonban a szakirodalmi hivatkozásokban megtartjuk az ott alkalmazott írásváltozatot. – [A szerk.]

⁶ Az előadás tartalmi kivonatát l. *A Magyar Arc-, Állcsont- és Szájsebészeti Társaság XVIII. Nemzeti Kongresszusa 2014. október 2–4. Tapolca, Hunguest Hotel Pelion, Program füzet*, 25.

⁷ Grandpierre K. Endre, *Lajos király három halála és négy temetése*, Budapest, Móra, 1989, 151; Uő, *Királygyilkosságok: hogyan haltak meg a magyar királyok?*, Budapest, Titokfejtő, 1991 (Magyarok titkos története), 260–286.

csak csonkán) idéznek: „Vannak ugyan, akik azt állítják, hogy a király tovább is eljutott, mint addig a patakig, amelybe a kamarás szerint belefulladt...”, de Burgio így folytatja: „de azért sokkal hihetőbb az előbbi magyarázat [tudniillik II. Lajos belefulladt a patakba, FGF], mert a csata napja óta már egy hét eltelt, s Ófelségéről még mindig nem hallani semmit.”⁸ A Mohács-legenda fontos – itt most nem részletezendő – elemei közé tartozik a Dunaszekcsőn eltemetett és kiásott két hulla már a 19. századtól, amelyeket az akkor széles körben megismert Szerémi-féle rémtörténettel kötöttek össze.⁹ Így bizonyára az összeesküvésben hívők örömmel olvassák majd azt a híradást, miszerint nem II. Lajost temették el a többi magyar király közé – a másnap királlyá koronázott Szapolyai János jelenlétében – Székesfehérvárott, hanem valaki mást. Ez a történeti fonal tökéletesen beilleszthető az ismert, egészen korai hírlap tudósítása közé, amelyben a következőket olvashatjuk II. Lajosról: „De senki sem tudja, mi lett vele. Azt hiszem, hogy néhány magyar megölte és elrejtette, mert a török nem találta meg.”¹⁰ A kortárs törökök is elképesztőnek találták, hogy a magyarok hagyták vízbe fulladni az uralkodójukat: „A pasa Łaskihoz: (...) Bizony azt hittük, hogy a magyarok kiváló férfiak, de nem találtuk jó harcosoknak azokat, akik restek voltak megmenteni saját királyukat, nem tőlünk, hanem a sekély víztől. Mi bizony még a legutolsó emberünket sem hagynánk ilyen halállal meghalni.”¹¹ Később Zrínyi Miklós is kitért erre a *Vitéz hadnagy* című munkájában: „Másfelől nézzük meg, a mi Lajos királyunkat a szorgalmatlanság hová tette, hogy egy hínáros berekbe kellessék egy királynak veszni. Hiszem fabulához hasonló dolog ez, pedig nem fabula, hanem igaz.”¹² Vagyis sokan érezték már régebben is, hogy valami nincs rendben a magyar

⁸ *Mohács*, szerk. B. Szabó János, Budapest, Osiris, 2006 (Nemzet és Emlékezet), [továbbiakban: *Mohács*] 93. Bartoniek Emma fordítása.

⁹ „Találtak is két férfi csontvázat egymás mellett fekvé, mellyek egyikének feje hóna alatt volt, mi több, homlokán vágás által ejtett lyuk is látszott.” CSAJÁGHY Károly, *A mohácsi szerencsétlen csata emlékére állítandó oszlop tárgyában némelly jegyzetek = Mohács*, i. m. 494; „ez előtt néhány évvel a szekcsői egyházban ugyanott hová Szerémy utasita, felásás történvén, két holttest maradványaira akadtak.” JÁSZAY Pál, *A magyar nemzet végnapjai a mohácsi vész után*, Pest, Hartleben, 1846, 106; „egy sírban két egymás mellé helyezett ember csontjaira akadtak; de a melyet az ásó emberek – miglen az ásatásra felügyelő hajdu oda érkezett – szétszórtak.” *Történelmi adatok Szerémi György emlékirataiból: I. Mátyás király utódainak kiirtásáról; a gyulai nemzetfejedelmi temetésekről és II. Lajos magyar király meggyilkolásáról*, latinból ford. s közli id. Mogyoróssy János, B.-Gyula, Dobay Ny., 1882, 36; „Igazolja e tény a helybeli nép, mely az ásatás körülményeire még élénken emlékezik. Íme a királygyilkos és annak megbosszulója egy sírban! Szerző.” GOSZTONYI Jenő, *Duna-Szekcső a multban és jelenben*, Pécsset, Taizs Józsefnél, 1891, 31.

¹⁰ *Mohács*, i. m. 133. Katona Tamás fordítása.

¹¹ *Két tárgyalás Sztambulban, Hyeronimus Łaski tárgyalása a töröknél János király nevében, Habardanecz János jelentése 1528. nyári sztambuli tárgyalásairól*, [a kötetet összeáll. Barta Gábor], [a tanulmányokat és a jegyzeteket írta Barta Gábor és Fodor Pál], [a dokumentumokat ford. Barta Gábor és Kun József], Budapest, Balassi, 1996 (Régi magyar könyvtár, Források, 5), 101.

¹² *Zrínyi Miklós prózai munkái*, sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta Kulcsár Péter, Budapest, Akadémiai, 2004 (Zrínyi Miklós összes művei), 68.

király halálával kapcsolatban. Ezt megerősítették az olyan korabeli rémtörténetek és jóslatok, melyek később bekerültek a krónikairadalomba és a népmondákba. Ennek legismertebb példája Martin Fumée történetíró 16. századi francia és angol, 17. századi német, illetve 19. századi magyar nyelvű meséje II. Lajosról. „Dunaszekcső alá érve, hirtelen egy vén cigányasszony ugrik eléje egy bokorból, s merően rá nézve ezt kiáltja neki: «Nem tudom, ki vagy, de orcádon a halál jele! Eljöttél ide, de élve nem mégy el innen!» De mire a cigányasszonyt megfogni akarták, úgy eltűnt, mintha ott sem lett volna.”¹³

A két kutatóorvos közleményében számos olyan kérdést tesz fel, amelyek megválaszolhatók a források ismeretében. Czetricz látta, hogy II. Lajos és Aczél István is megfulladt, így – segíteni már úgysem tudott volna – folytatta a menekülését, mivel a vesztes csata után csak a lovasoknak volt esélyük az életben maradásra. A törökök (és Kanizsai Dorottyá) azért nem találták meg a magyar király holttestét, mert környékbeliek elrejtették a mocsaras területen, később pedig elföldelték. Szulejmánék október elején (legkésőbb 12-én) hagyták el az országot, így addig egyszerűen nem volt biztonságos a király holttestének a felkutatása egy háborús övezetben. Sárffy levele¹⁴ október 19-i keltezésű, tehát egy hét állt Mária királyné embereinek a rendelkezésére Lajos megtalálására. Ferdinánd számára is rendkívül fontos volt a holttest felkutatása, mivel október 23-án koronázzák cseh királlyá, tehát addig el kellett dölnie a kérdésnek, hogy mi is történt valójában sógorával, a magyar–cseh királlyal.

A két szombathelyi orvos tanulmánya gerincét Kenyeres Balázs 1926-os szakértői véleményének¹⁵ alapos kritikája adja. Kenyeres, a törvényszéki orvostan professzora Gyalóky Jenő hadtörténész kérésére próbálta feloldani a Sárffy-jelentésben olvasható látszólagos ellentmondást a 400. évfordulóra kiadott Mohács-kötetben: miszerint a több mint másfél hónapig földben heverő holttest miért nem volt oszlódó formában, ugyanakkor miért nem az arcáról ismerték fel a magyar királyt. Nemes és Tolvaj szigorú véleményt mond erről: „igen nehéz feladat még ma is egy több száz éve halott királyról – látatlanban és korabeli orvosi lelet nélkül – egyértelmű szakvéleményt kialakítani.” A kérdés az, hogy nekik sikerült-e. Milyen problémákról számolnak be? Nem látják bizonyítotttnak, hogy Sárffyk a királyt valóban felismerték. A jelentésben nincs szó semmi olyan tünetről (ráncosodás, bűz), mely a rothadásra utalt volna. Vitatják azt a Kenyeres-féle megállapítást, miszerint a holttest állapota összefügg azzal, hogy hetekig

¹³ SZENDREY Zsigmond, *Mohács a magyar folklórebán = Népelet*, 1923/1924, 12; FARKAS Gábor Farkas, *II. Lajos rejtélyes halála = Magyar Könyvszemle*, 2001, 57–58.

¹⁴ Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentése II. Lajos holtteste megtalálásáról Brodarics István kancellárnak és szerémi püspöknek = *Mohács emlékezete, a mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források, A csatahely régészeti feltárásának eredményei*, szerk. Katona Tamás, Budapest, Európa, 1979, 158–160. Bartoniek Emma fordítása. Az innen vett idézeteket – a továbbiakban – nem jelzem külön lábjegyzetben.

¹⁵ GYALÓKY Jenő, *A mohácsi csata (1526. augusztus 29.) = Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. Lukinich Imre, Budapest, Egyetemi, 1926, 253. illetve a 331. jegyzet.

vizes talajban, koporsó nélkül feküdt. Mivel a holttestet kiemelték a mocsaras vízből pár nappal Lajos halála után (ezt Gyalókey szeptember 3-ra teszi) a környékbeli jobbágyok – miután a törökök Buda felé vonultak és a kiáradt víz is leapadt –, így elindulhatott a bomlás az elföldelés után. A szerzők kiemelik, hogy a hullaviasz kialakulásának feltétele a megfelelő nedves, agyagos talaj. Első jelei a halál után egy hónappal jelentkeznek, s 6–8 hónapig is eltarthat jellegzetes hullabűzt árasztva. Ilyen környezetben „átalakult holttest meglepően jó állapotban megmaradhat”. Ennek az egyik legfontosabb előfeltétele, hogy „a tetem a kezdetektől oda kerüljön, mert a már elkezdődött oszlás, rothadás vissza nem fordítható elváltozásokat okoz”.

Tehát arra kell választ kapnunk, hogy mennyi idő telt el II. Lajos halála és az elföldelése között. A szerzők könnyedén elfogadják Gyalókey hipotézisét, miszerint legalább öt nap telt el, elvégre ez erősíti meg az elméletüket. Ezt semmi sem bizonyítja, hiszen nem tudjuk, hogy az áradás pontosan mikor és mennyire húzódott vissza, magát a helyet sem ismerjük, vagyis képtelenség ezt megbecsülni. Ha a megfulladt király végtagjai, a díszesen felszerszámozott lovának bizonyos testrészei már másnap is látszódtak a vízből, akkor alig 24 órán belül is elhantolhatták a jobbágyok, egyes forrásokban halászok a nedves, agyagos földre: „Lajos király az hadból megfutamik, ki csakugyan ottan Cselénél egy fogban a sárba vesze. (...) János vajda Fejérvárra mene, az Lajos király testét meghozatá az mohácsi mezeiről s sárból, kinek testit az halászok sárba benyomták vala, hogy az terek meg ne találja. János vajda az Lajos király testit Fejérvárott királyi módon temetteté.”¹⁶ Ennek fontosságát a király első eltemetői pontosan tudhatták, mivel 1527 nyaráig becsületesen megőrizték Lajos király pecsétgyűrűjét (ruházatával együtt) és visszaszolgáltatták.¹⁷ Ugyanannyi érvünk van – írott forrás hiányában – mellette és ellene.

A másik neuralgikus pont, hogy milyen mélyen volt a hulla. A Sárffy-beszámolóból ezt nem lehet egzakt módon meghatározni, bár az orvosok az általuk felvetett két lehetőség (30–60 cm és 120 cm) közül a koncepciójukba („a bomlást elősegítő tényező”) jobban illeszkedő kevesebbet, az alig fél métert választják. Mivel a latin szövegben csak friss sírdomb (sepulturam novam) szerepel, ez bármekkora lehetett, inkább nagyobb, mint kisebb, mivel „Czettricz rögtön elkezdte a földet lekaparni, mi is követtük a példáját *mindnyájan* [kiemelés tőlem, FGF]”, tehát több mint egy tucat ember (vegyük figyelembe a Sárffy-jelentésben szereplő „Ulrikot és más hű szolgálít” illetve „tizenkét lovast bocsássak rendelkezésére” szövegrészeket) munkája kellett, hogy a hulla lába (!) előkerüljön. Mivel elképzelésünk sincsen a sírhant méretéről, így nem tudhatjuk, hogy ez a „kavarászás” hogyan zajlott le. Azzal viszont számolnunk kell, hogy a 12 lovasból néhányan ört is álltak az exhumálás során. Sárffykék nem csak II. Lajos feltételezett földi

¹⁶ Verancsics Antal összes munkái, közli Szalay László, Wenzel Gusztáv, I–XII, Pest, Akadémia, 1857–1875 (Monumenta Hungariae Historica, Scriptores), II, 24–25.

¹⁷ PROKOPP Gyula, *II. Lajos pecsétgyűrűje = Vigilia*, 1967, 527–530; KISS Béla, *II. Lajos halála = Vigilia*, 1976, 507–512.

maradványait, hanem a lova tetemét és a fegyvereit is megtalálták a helyszínen, így a halálnak ott kellett bekövetkeznie. Am elképzeltető egy másik kronológia is. A magyar király holtteste több hétig, akár október közepéig mélyen a hideg, mocsaras vízben feküdt, és a friss sírhant arra utalhatott, hogy valóban a Sárffy-féle expedíció előtt közvetlenül temették el a környékbeli jobbágyok Lajos előbukkanó hulláját. Ebben az esetben arra kellene választ kapni, hogy a közel hét hetes mély, hideg vízben lévő test milyen állapotban lehetett október közepén az exhumálásakor. A szerzőkkel ellentétben túl magas hőfokúnak ítélem meg a 20 fokos vizet („a Duna hőmérséklete augusztus végén, szeptember elején mintegy 20 °C”), könnyen lehetséges, hogy a szeptembertől fokozatosan lehűlő víz 18, később csak 14–15 (vagy annál is kevesebb) volt.¹⁸ Ahogyan a szerzők fogalmaznak: „A vízben való bomlást nagyban meghatározza a víz hőmérséklete, hideg vízben lassabb, melegben pedig gyorsabb a holttest felozslási folyamata.”

Ami viszont elgondolkodtató, hogy a hullaviaszos átalakulás jellegzetes bűz-jel jár. Erre a következőt mondják a szerzők: „ezért abszolút megkérdőjelezhető annak a korabeli leírásnak kritika nélküli elfogadása, miszerint a holttest semmiféle kellemetlen szagot nem árasztott”. Ezzel csak az a baj, hogy a Sárffy-jelentésben szó sincs arról, hogy Lajos hullája nem árasztott volna szagot, igaz, a győri várkapitány azt sem írta, hogy bűdös lett volna a tetem. Sárffy (a harc-edzett katonatiszt, aki sok halált láthatott már) inkább arra utalhatott a jelentésében, hogy nem az a látvány fogadta, amire felkészült egy hat-hét hete elföldelt hullá esetében. Itt is feltételezésre vagyunk utalva: Sárffynak nem illett megírni a kancellárnak (aki később Czetriczcel együtt Máriának is beszámolt Lajos testének megtalálásáról) – kegyeleti okokból, gondoljunk csak a Szent László-legenda vonatkozó soraira –, hogy Magyarország királyának földi maradványai erősen szaglottak, mikor vitték eltemetni Mohácsról Fehérvárra. Szerémi György egészen odáig ment a krónikájában, hogy: „testét szag nélkül vittük Székesfehérvárra a temetésre”.¹⁹

Érdekes és tanulságos a „fogszakorvosi vélemény kialakítása”.²⁰ Egyértelmű,

¹⁸ Azt nem tudjuk, hogy 1526. augusztus végétől október közepéig milyen időjárási viszonyok uralkodtak a térségben, milyen hőmérsékletű lehetett a Duna és az árterülete, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a tárgyalt időintervallum fő klimatikus jellemzője az úgynevezett kis jégkorszak. L. erre VADAS András, RÁCZ Lajos, *Éghajlati változások a Kárpát-medencében a középkor idején* = *Agrártörténeti Szemle*, 2010, 39–61.

¹⁹ SZERÉMI György, *Magyarország romlásáról*, Erdélyi László fordítását átdolgozta Juhász László, a bevezetést és a jegyzeteket írta, Székely György, Budapest, Magyar Helikon, 1961 (Monumenta Hungarica, 5), 289.

²⁰ A szerzők külön kitérnek a Sárffy-jelentésben található „szövegproblémára”. Véleményem szerint egyszerű gépelési hiba lehet a regia/regis, hiszen Gyalóky Jenő 1926-os cikkében, i. m. 330. jegyzet, olvasható csak ez a szöveg (az antik írógépek betűkiosztásában is az *a*, illetve az *s* egymás mellett van), míg az előző kiadásokban, illetve a modern szaktanulmányokban a helyes változatot olvashatjuk: „*quae regia Maiestas in dentibus ferebat*”. PRAY György, *Annales regum Hungariae*, Vindobonae, Bernard, 1770, 122; BOTLIK Richárd, *1526. október 19., Adalékok Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentéséhez* = *Századok*, 2002, 672.

hogy Czetricz az, aki felismerte a királyt „azokról a jegyekről, melyek őfelsége fogain voltak”, hiszen egy győri várkapitány nem feltétlenül ismerhette II. Lajost. De ennek a lehetőségét sem zárhatjuk ki. Nem tudjuk, hogy milyen jegyek lehetnek ezek, de az udvari ember számára közismertek voltak és egyértelművé tették az azonosítást. Ezt a szerzők vitatják. Szerintük nem lehetséges, hogy a 16. században egy gyakorlatlan ember ilyen állapotban lévő hullát pontosan „agnoszkaljon” a fogain (és tegyük hozzá: a lábán) található jegyek alapján. Véleményem szerint lehettek olyan különleges jegyei (születési rendellenesség, sérülések), amelyek egyértelművé teszik annak számára az azonosítást, aki mindennap látta az udvarban a magyar királyt. Lajos születése sem volt problémamentes, édesanyja a szülés után hamarosan elhunyt, ő pedig egy természetes (frissen leölt disznók gyomrából készített) inkubátorban élte túl a kritikus heteket.²¹ Bár csodálkoznak azon a szerzők, hogy a korabeli források – már ami megmaradt – nem írnak semmit sem Lajos esetleges deformításáról, de ebben semmi különös nincsen, és a trónörökösre (illetve az uralkodóra) nézve végzetes is lehetett, ha erről szóló hír terjed el Európában. Erre jó analógia III. Richárd újonnan feltárt súlyos és eltitkolt gerincferdülése (scoliosis).²² Lehet, hogy olyan rejtett (vadászat vagy bajvívás során szerzett) sérülése volt a lábán, amit ruhája eltakart, s a fogai állapotát sem láthatták a budai udvarban megforduló követek. Ugyanakkor Lajos gyakran mutatkozott mezítelenül az udvaroncai előtt: „A kamarában bárki beléphet, aki akar, és amikor csak akar. Mindenki, a sok belépő előtt is, mezítelen testtel mutatkozik.”²³ Tehát a király testével kapcsolatban nem sok minden maradhatott titokban a budai várban. Salamon Henrik igyekezett alaposan megvizsgálni a kérdést, s arra jutott, hogy a Valois-ággal rokonságban lévő II. Lajos felső állcsontjának rendellenessége (retrognathia superior) lehetett az a jegy, ami alapján felismerhették a hulláját.²⁴ Bár azt problematikusnak tartom, hogy ehhez – mivel más nem állt a rendelkezésére – II. Lajos festményeken, metszeteken és pénzérméken szereplő képeit használta fel.²⁵

Antonio Boemo velencei kém november 12-i (tehát Lajos eltemetése utáni)

²¹ GROÁK Lajos, *Egy király születése – A frissen leölt sertések bendőjében nevelt II. Lajos király (Krúdy Gyula „Mohács” című regényének orvostörténeti vonatkozásai)* = *Irodalomismeret*, 2000, 1, 88–90.

²² Mary Ann LUND, *Richard's back: death, scoliosis and myth making* = *Medical Humanities*, doi:10.1136/medhum-2014-010647

²³ FRAKNÓI Vilmos, *Brandenburgi György, II. Lajos nevelője* = *Budapesti Szemle*, 1883, 352; *Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból*, sajtó alá rendezte Zombori István, Budapest, METEM, 2004, 22. Boronkainé Bellus Ibolya fordítása.

²⁴ SALAMON Henrik, *Adalékok a magyar fogászat történetéhez. 4. II. Lajos tetemének felismerése* = *Fogorvosok Lapja*, 1941, 147–158.

²⁵ Idézve Rácz Piroska antropológus levélben elküldött szakvéleményéből (2015. április 2.): „II. Lajos felső állcsontjának retrognath voltára Salamon Henrik korabeli ábrázolások alapján következtetett. Ez módszertanilag helyes, annál inkább, mivel más megfigyelési lehetőség nem állt rendelkezésére; ám az ilyen megfigyelések értéke jóval kisebb a közvetlenül az emberi maradványokon végzett vizsgálatoknál, nem bizonyító erejű.”

jelentésében a következő olvashatjuk, miszerint Czetricz: „egy kis gyűrűt is talált; amit a királynő ajándékozott urának. A bőrt lenyúzva húzta le ujjáról a gyűrűt; levágott szakállát egy kendőbe tette, és megmutatta a királynénak. A király testén nem talált sebet. A holttestet egy kátránnyal bevont ládába tették és Székesfehérvárra vitték. Antonio ott látta, a templom közepén.”²⁶ Bár a velencei kém rosszul idézte fel Czetricz és Sárffy beszámolóját, miszerint Lajost a vízben, fegyverei között találták meg, ő is a magyar királyként azonosította a Székesfehérvárbán később eltemetett holttestet. Nyilvánvalóan Velencét igen érdekelte volna, ha arról kap beszámolót, miszerint Szapolyai nem a magyar királyt temette el 1526 novemberében, viszont ezzel ellentétben Boemo is kiemeli, hogy Lajos testén nem volt seb. Semmi gyanús nincsen tehát abban, ha egy udvari ember pontosan azonosítja a magyar királyt olyan jegyekről, amelyekről nem maradt fenn 500 évvel ezelőtt írott forrásban említés. Ha hitelesnek fogadjuk el a velencei kém jelentését, akkor a testi jegyek (a fogazat, a jobb láb) mellett a szakálldarab és a gyűrű is segíthette az azonosítást. Ez a gondolatsor érdekes megvilágításba helyezi Szerémi szövegét is: „[Lajos] nyakában vékony aranyláncon függő kis kereszttel, s a házassági hűség aranygyűrűjével az ujján; mindezt rajta hagyták jelül a megismerésre.”²⁷ Vagyis az 1527-ben visszaszolgáltató gyűrű a királyi pecsétgyűrű volt (ezt nem lelték meg Sárffyk 1526 októberében), viszont a győri várkapitányék a megtalált jegygyűrű és a szakálldarab (illetve a többi testi jegy) segítségével egyértelműen azonosították Lajos hulláját.

A szerzők szerint a Sárffy-jelentésben leírtak nem támasztják alá a másfél hónapos, nedves földben heverő hulla állapotát (mosónőbőrszerű elváltozások, bűzös szag, rothadás, esetleg penészesedés, féreg, rovar és rágcsáló okozta sérülések jelei). Véleményem szerint éppen az, hogy nem volt „undorító és ijesztő” Lajos hullája, magyarázat arra, hogy nem történt meg a rothadás, hanem hat hét után, a megfelelő környezet hatására kezdett kialakulni a hullaviasz (adipocire). Talán a hullaviaszosodással függhet össze, hogy Czetricz a király kezéről „a bőrt lenyúzva húzta le ujjáról a gyűrűt”. És már a hetedik hétben járunk, ami eltelt a mohácsi csata óta, mikor megtalálják Lajos földi maradványait. A rothadással – gondoljunk a jelentésben olvasható „ennyire épen maradt” szövegrészre – kapcsolatban maguk az orvosok állapítják meg Kenyeressel vitatkozva, hogy „Sárffy azonban semmiféle ráncosodásról nem számolt be”. Egy várkapitány munkájának velejárója a halál, ám az élet rendje szerint a holttesteket elföldelik, és igen ritkán történik meg egy párhetes hulla exhumálása.

Tehát ez olvasható ki Sárffy megdöbbenésében, a friss hullák és emberi csontok között „félúton” tartó hullaviaszosodással nem találkozhatott még, ezért beszélt arról, hogy nem volt ijesztő és undorító. Sárffy arról írt, hogy a holttest nem volt feloszlóban. Nem patológus volt, hanem egy katona, így a rövid – nyilván-

²⁶ *Mohács*, i. m. 118. Erdősi Péter fordítása; Ezt megerősítette később Charles Rym németalföldi diplomata útleírása is: MARGALITS Ede, *Horvát történelmi repertorium*, I–II, Budapest, MTA, 1902, II, 91.

²⁷ SZERÉMI 1961, i. m. 288.

valóan nem szakszerű – megjegyzését: „nem volt a legkisebb része sem feloszlóban”, értelmezhetjük úgy is, hogy szegény Lajos még egyben volt, nem hiányzott semmije sem. Ne felejtjük el azt sem, hogy a középkori magyar krónikakompozíció szövegeiben is szerepel már exhumált romlatlan királyi test: Aba Sámuel történeténél. Tanulságos, hogy a – hitelességüket e tekintetben igencsak megkérdőjelezhető – későbbi forrásokban teljes volt a zűrzavar például a magyar király fejét illetően. Legjobb példa erre Stephan Gerlach német teológus, aki Ungnád Dáviddal együtt járta meg Konstantinápolyt Habsburg-követségben 1573–1578 között. Meglehetősen bizarr történetben tudósított egy Sztambulban őrzött levágott fejről, amit II. Lajosénak tartottak: „A szerájban őrzik Lajos magyar király fejét is, egy Indiából hozott fekete fadobozban, mely olyan illatos, mint a balzsam. A fej gyapottal és balzsammal tartósítva fekszik.”²⁸

A Sárffy-jelentésnek két fontos üzenete volt: egyrészt meg kellett találni és azonosítani a magyar királyt (ezt egyébként megerősítette a székesfehérvári bíró is), hogy a következő uralkodót megválaszthassák, másrészt a már széltében-hosszában terjesztett gyilkosság vádját eloszlassák. Ezért emelhetette ki a győri kapitány Brodaricsnak, hogy „nem volt rajta semmiféle seb, még egy tűszúrásnyi sem, csak egy egészen kicsike az ajkán”. Ezt tekinthetjük megszépítésnek, hiszen abban feltétlenül igazat kell adnom az orvos szerzőknek, hogy 1. szinte kizárt, hogy férgek, rovarok és rágcsálók nem fértek volna hozzá a holttesthez 2. egy ilyen állapotban lévő hullánál a lehetetlennel határos egy tűszúrást észrevenni. Ráadásul egy másik szövegváltozat²⁹ szerint nem tűszúrásnyi, hanem egy aranyérme nagyságú seb volt Lajos holttestén. Talán innen jöhetett a Szerémi-legenda a három élű cseh kard által ejtett sérülésről: „Itt már kedves olvasó uraim, jól figyeljetelek írásban tett nyilatkozatomat Lajos király haláláról. Amikor testét nézegettük, három szúrás találtunk; cseh karddal volt átdöfve.” Szerémi megemlékezik erről a Tatai-féle levelében is: „[Szapolyai György] Megragadta a királyt dühösen a hajánál, s mindjárt jobb oldalába három helyen beledöfött a három élű cseh karddal.”³⁰

De mit is mondott a patológus és a szájszész korábban? „Mély, hideg vízben, illetve nedves-agyagos környezetben a (részben) hullaviaszosan átalakult holttest *meglepően jó állapotban maradhat* [kiemelés tőlem, FGF].” Ez a feltétel megállja a helyét, ha nem ragaszkodunk Gyalóky határidejéhez (misperint legalább öt napig hevert Lajos holtteste a langyosnak mondott mocsaras vízben), ha a Sárffy-jelentés „ne lett volna undorító és ijesztő” illetve „nem volt a legkisebb része sem feloszlóban” megfogalmazása a hullaviaszosodásra utalt. Az orvosokkal ellentétben nem látom problémásnak azt, hogy „Sárffy nyilatkozata a holttest állapotáról és az, hogy a fogairól (tudniillik nem az arcáról) lehetett felismerni”. Ugyanis a hullaviaszosodás következtében Lajos arca a felismerhetetlenségig eltorzult, s csak a jellegzetes fogai és a lábán lévő egyedi jellegzetesség (ahogyan

²⁸ Mohács, i. m. 447. Kovács József László fordítása. De hozhatunk török példákat is erre.

²⁹ BOTLIK 2002, i. m. 673.

³⁰ SZERÉMI 1961, i. m. 112; 266.

Sárfy fogalmazott: „felfedezte azt a jegyet, mely őfelsége jobb lábán volt”) alapján lehetett beazonosítani. Ezt az azonosítást megtette a fehérvári bíró is: „Felnyitottuk ezután a koporsót, s megmutattuk a város bírójának, aki szintén felismerte benne az urát, azután újra bezártuk a koporsót, s átadtuk Horváth Mártonnak megőrzés végett”. De a november 9-i temetésen résztvevők, Szapolyai Jánossal az élen szintén felismerték Lajost. Teljesen hihetetlen – s ezt Sárfy is alátámasztja: „mindaz, amit Czetricz annak idején a király haláláról elmondott, a színigazság” –, hogy ennyi ember eljuttassa a temetést és évtizedekig eltitkolja, miszerint nem II. Lajos nyugszik Székesfehérvárott.

A Sárfy-jelentés megállapításait megerősítette Szapolyai János Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellárhoz írott levele is. Ahogyan ebben a levélben kihangsúlyozta: „Iparkodtunk tehát eltemetni a felséges Lajos király úr földi maradványait, mivel a már régóta oszladozó tetemét nem lehetett tovább a föld színén tartani. A felség iránti hűségünk, tiszteletünk és őszinte igaz jóakaratunkból kifolyólag tehát a Szent Márton püspök és hitvalló ünnepe előtti pénteken a felség földi maradványait – amint az a királyok testéhez illik –, ünnepélyes szertartással, méltó temetési pompával, nagyszámú ember jelenlétében ősei sírboltjában helyeztük el.”³¹ Maga Szapolyai is kísérletet tett Lajos holttestének a felkutatására, elküldte Czibak Imre volt temesi ispánt és Szerecsen János dunántúli nemes urat a keresésre, de Czetriczék megelőzték őket. Legkésőbb egy év múlva, 1527 novemberében a szegény magyar király újratemetésekor, immár Ferdinánd, Anna és Mária jelenlétében kiderülhetett volna a feltételezett család: a holttest kicserélése. A magyar királyné 1558-as végrendeletében kitért arra az arany szívre, amelyet Lajos a haláláig hordott és Mária azt csak a magyar király halála után akaszthatta a nyakába: „A király, férjem halála óta arany szívet hordtam magamon, melyet ő is élete végéig viselt volt.”³² Feltételezhetően ez a medál tűnik fel az 1526 utáni Mária-ábrázolásokon (festményeken, domborműveken, metszeteken és emlékérmeken).³³ Caspar Ursinus Velius pedig így tudósított az eseményről: „Ezek után Lajos királynak nagyszabású temetési szertartást rendeztek, oly hatalmas pompával, hogy emberemlékezet óta egy királynak sem volt költségesebb, sem nagyobb szabású temetése.”³⁴

³¹ Lásd Szebelédi Zsolt fordítását a *Magyar Könyvszemle* 2015. évi 4. számában.

³² RÉTHELYI Orsolya, „...*Maria regina ... nuda venerat ad Hungariam...*” *A királyné kincsei = Habsburg Mária, Mohács özvegye: a királyné és udvara, 1521–1531: Budapesti Történeti Múzeum, 2005. szeptember 30–2006. január 9.* [a katalógust szerk. Réthelyi Orsolya et al.], Budapest, BTM, 2005, 107, VIII-17. Ortvy Tivadar fordítása.

³³ ORTVAY Tivadar, *Mária, II. Lajos magyar király neje 1505–1558*, Budapest, Magyar Tört. Társ., 1914 (Magyar történeti életrajzok, 60), 82–86; HÉRI Vera, *II. Lajos magyar király és Mária királyné medallion-arc képei = Művészettörténeti Értesítő*, 1982, 222; BÁRÁNY Attila, *Adalékok Mohács emlékezetéhez a Habsburgok államaiban: II. Lajos ábrázolásai a brüsszeli katedrálisban = A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai*, szerk. S. Varga Pál, Száraz Orsolya, Takács Miklós, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 (Loci Memoriae Hungaricae, 2), 377.

³⁴ VELIUS, Caspar Ursinus, *Tíz könyv a magyar háborúról*, ford., jegyzetekkel ellátta és az utószót írta Szebelédi Zsolt, Máriabesnyő, Attraktor, 2013 (Scriptores Rerum Hungaricarum, 7), 36.

A szombathelyi orvos páros túlságosan is a 21. század szakorvosi szemével nézi a félévezrede megtörtént halálesetet, így nem lehet olyan dolgokat számon kérni, hogy „Czettrit és Sárffy pedig sem orvosi, fogorvosi ismeretekkel, sem alapvető diagnosztikai eszközökkel nem rendelkezett”. Abszurdnak tartom azt az elvárást is, miszerint alapos dokumentációt kellett volna készíteni Sárffyéknak (haj, bőr, szőrzet, életkor becslése, testmagasság, hegek, testi hibák, alkat stb. leírása). Mint már említettem, Sárffy küldetése két fontos feladatból állt: megtalálni Lajos holttestét (gondoljunk csak arra, hogy Burgio is már szeptember első hetében a magyar király halálát valószínűsíti), s megnyugtatóan rendezni a haláleset körülményeit, nevezetesen meggyilkolták-e vagy nem. Sárffy mind a kettőt kielégítő módon teljesítette, Lajosnak megadták a végtisztességet és nem találtak arra utaló jelet, hogy meggyilkolták volna.

Ugyanakkor teljes mértékben egyet lehet érteni a szombathelyi orvosok azon véleményével, miszerint a kérdés eldöntéséhez megkerülhetetlenül szükséges lenne II. Lajos földi maradványainak antropológiai vizsgálata. Sajnos ez nehéz küldetésnek tűnik a székesfehérvári királlysírok tragikus története miatt.³⁵ Mégis – amennyiben fontosnak tartjuk a nemzeti emlékezet már-már propagandisztikus, átpolitizált, viták kereszttüzében álló programját, akkor – kiváló lehetőség lenne a Szent István-mauzóleum előtt kialakított *Ossarium* (bár egyes feldolgozásokban felvetődött, hogy Lajos maradványai a budavári Mátyás-templomba kerültek 1900-ban) tartalmának tudományos vizsgálata és a középkori királyaink – a lehetőségeink szerinti – azonosítása. Idézve a szerzőket: „Mindenféleképpen fontos lenne legalább a még fellelhető királyi koponyákat korszerű szakértői vizsgálatok alá vonni, keresve a rokon kapcsolatokat, a koponya- és az arccsontok, fogazatok Salamon Henrik által leírt esetleges fejlődési rendellenességeit vagy sérüléseit.” Gondoljunk csak arra, hogy az utóbbi években több régészeti szenzáció kapcsolódott össze a földi maradványok azonosításával (III. Richárd, IV. Henrik, XVI. Lajos, Janus Pannonius, Kopernikusz, Pázmány Péter és a legfrissebb: Cervantes exhumálása, illetve rekonstrukciója).³⁶

Nemes István és Tolvaj Balázs úgy fogalmaznak: „az agnosztikációt hivatalosan eredménytelennek kell nyilvánítani”. Tegyük hozzá, az igazságügyi orvostan 21. századi gyakorlata alapján. A két orvos viszonylag szélesre tárja az ajtót a királygyilkosságban és az összeesküvésekben hívők előtt azzal a kijelentésükkel, hogy „az a mondat pedig, amely Gyalóky könyvfejezetében olvasható, hogy

³⁵ Ennek kutatástörténetét Éry Kinga foglalta össze: *A székesfehérvári királyi bazilika ember-tani leletei 1848–2002*, szerk. Éry Kinga, Budapest, Balassi (Ecclesia Beatae Mariae Virginis Albarégalis, I), 2008, 15–30. – Természetesen már a 16–17. században is komoly károk érték a fehérvári királlysírokat a fosztogató zsoldosok és a törökök részéről. L. FODOR PÁL, *A török hódítók és a királlysírok = História*, 1989, 3, 11–12.

³⁶ Rác Piroska (Székesfehérvár, Szent István Múzeum) antropológus *A székesfehérvári királyi bazilika rangosabb temetkezései* című „Nekünk mégis Mohács kell...” szimpóziumon (Országos Széchényi Könyvtár, 2015. augusztus 29.) tartott előadásában egyértelművé tette, hogy ez nem lehetséges.

a király halálát vízbe fúlás okozta, *abszolút helytelen* [kiemelés tőlem, FGF], ez csak egy lehetséges, nem kizárható variáció, mivel a halál oka külsérelmi nyom nélkül is lehet erőszakkal kivitelezett gyilkosság (...) vagy éppen mérgezés, de lehet természetes kórfolyamat (...) is, meghatározni azonban csak boncolással lehetséges”. A történész ennél biztosabban fogalmazhat – ameddig nem kerül elő például a gyilkosságot, vagy a holttest kicserélését pontosan leíró hiteles beszámoló –, mert az ismert források azt valószínűsítik, hogy II. Lajos menekülés közben belefutott a mocsaras vízbe, majd eltemették Székesfehérvárott. Jelen pillanatban ugyanis a Burgio- és a Szapolyai-levelek, illetve a Sárffy- és a Boemo-jelentések állnak a rendelkezésünkre, amelyek – bár nem minden ponton, de – megerősítik a történeti szakirodalom álláspontját II. Lajos halálát illetően. Szükséges tehát olyan hiteles forrás vagy inkább források, amelyek azt a változatot támogatják meg, miszerint nem a magyar király holttestét hantolták ki 1526. október közepén Mohács mellett.

Érdeemes kitérni arra a történelmi szálra, hogy egyes 16–17. századi forrásokban II. Lajost nem Szapolyai, hanem Szulejmán exhumáltatta ki a mocsárból és temettette el Székesfehérvárott a többi magyar király teste közé. Időrendben erről Marc’Antonio Pigafetta beszámolójában olvashatunk először: „A mohácsi vészről is megemlékezik és elmondja, hogy a király, midőn látta seregének vereségét, a szokott úton Buda felé menekült és belefutott egy mocsárba, melyben nyolc ló fulladt már bele. Ez a mocsár a harctértől egy olasz mérföldre volt egy domb aljában, mely nincs messze a Dunától. Ezen domb és a Duna között, mely csak egy nyíllövésnyire van, még több mocsár is van, melyeken át egy keskeny fahíd vezetett. A király e hídon akart áthaladni, de az telve volt menekülő kocsikkal és emberekkel, a király eléjük akart kerülni és átugratott a híd melletti mocsáron, de lovasból együtt belebukott. A törökök azt beszélik, hogy holttestét két nap múlva megtalálták és Szolimán egy közeli templomban temettette el.”³⁷ Az úti beszámoló modern kiadásában Pigafetta arról tudósít, hogy Lajost abban a közeli templomban temették el, amelyet a csatamezőtől nem túl messze láttak a követtség tagjai.³⁸ Mivel Pigafetta utána közvetlenül felsorolja az utazás során érintett települések között Ete (Echi villa) és a dunaszekcsői Várhegyen álló, római alapokon nyugvó középkori erőd romjait (Zecchiù rocca)³⁹ is, így feltételezhető,

³⁷ MARGALITS 1902, i. m. II, 49. Margalits Ede tartalmi kivonata.

³⁸ PIGAFETTA, Marc’Antonio, *Itinerario di Marc’Antonio Pigafetta gentil’uomo Vicentio*, a cura di Michaela Petrizzelli, Vincenza, Istituzione Biblioteca civica Bertoliana, 2008, 248. „Dicono i Turchi che solamente fu trovato due giorni dopo la giornata, e che Solimano lo fece sepolire in una chiesa, la qual noi vedemmo non troppo distante.”

³⁹ PIGAFETTA 2008, i. m. 248. „Da Moacch partendoci in hore sei e meza, e miglia venti, venimo ad Echi villa. Passammo Zecchiù rocca, e Bata ch’era una richa e bella abatia, e Batazi.”; Dunaszekcsőt „Szecső” formában említik 1628-ban. *Magyarországi török kincstári defterek*, fordította Velics Antal, bevezetéssel ellátta és sajtó alá rendezte Kammerer Ernő, I–II, Budapest, MTA, 1886–1890, I, 431; Pigafetta művét sajtó alá rendező Petrizzelli így oldotta fel az „Echi villa” települést a tárgyi jegyzetekben, PIGAFETTA 2008, i. m. 289. egy magyar falu Mohács közelében (Ethi, villaggio ungherese vicino Mohács); MIKLÓS Zsuzsa, VIZI Márta, *Ete: egy elpusztult középkori mezőváros Tolna*

hogy itt a Mohács-legendáriumból már említett szekcsői templomról, vagyis az „Angyalok Kápolnája”-ról⁴⁰ beszél, ahol elföldelték volna a magyar királyt. Henrik Ottendorf 1663-as leírásában lerajzolta a jobb állapotban lévő palánkvárat, illetve a Szerémit is megihető régi romba dőlt kastélyt, vagy kolostort.⁴¹

Későbbi források közül Kjátib Mohammed Zaimot felhasználó (bár ebben a történeti számban őt nem követő) Ibrahim Pecsevi krónikaírónál olvashatjuk azt, hogy Szulejmán temette el Lajost: „Alkonyodáskor a harctéren egy ellenség sem találkozott; a megszalasztott király csak a mező végén lévő Kral köprösü (királyhíd) névvel híres mocsár partjához ért. Itt a rémülés üldözte pogányok tolakodva oly sűrű tömegekben csoportosultak, hogy azokon keresztülhatni nem embereknek, hanem ebnek is, lehetetlen vala. Az utána érkező futók a zürzavart csak öregbíték, s az elülállókat a mocsárba fulasztották. Köztük volt a király is, ki a többivel együtt a mocsáron keresztül a pokol fenekére talált utat. Később, mikorra a Padisah Magyarországból visszatért, hulláját kikeresték, és Fejérvárat a többi királyok sírboltjában eltemették.”⁴² Ezt megerősítette Evlija Cselebi történetíró két helyen is: „Építője Lajos nevű király, aki Szulejmán khánnal Mohácsnál megütközött és mocsárba süllyedt. Szulejmán khán Székesfehérvárra küldötte holttestét és eltemettvén, sírjára pecsétet üttetett.” illetve „A király kíséretével futás közben egy mocsárban süllyedt; a fejét elhozták. (...) Szulejmán khán Lajos király holttestét, az ékszereket ruhájáról leszedetvén, Székesfehérvárra küldi s ott Menait templomában eltemetik.”⁴³ Az előbbi történet még bonyolultabbnak látszik, ha figyelembe vesszük Pecsevi későbbi fordítását, amelyben maguk a magyarok (és nem a törökök) ásták ki és temették el a holttestet: „A boldogságos padisah hazatérése után a hitetlenek kiemelték (a testét), majd Székesfehérvárra, a többi király temetkezőhelyére vitték és eltemették.”⁴⁴ Ezt erősítette meg jóval előbb, 1578-ban befejezett munkájában a már idézett Kjátib Mohammed Zaim is:

megyében, Szekszárd, Wosinszky Mór M. Múz., 2013, 2. Ez nehezen lehetett a Szekszárdtól 10 km-re délre fekvő, a 17. században elpusztult Ete, vagy Pigafetta – közel két évtizeddel az események után – tévedett a települések sorrendjében, hiszen Szekcső után Bata és Bataaszék következett és a küldöttség később érinthette Etét.

⁴⁰ GOSZTONYI 1891, i. m. 65. – Úgy gondolja, hogy a Duna bal partján fekvő „Angyalok kápolnája” mellett lévő paplakban történt volna II. Lajos meggyilkolása, melyre semmiféle forrást nem hoz. Itt a szerző valószínűleg a római korból fennmaradt *Contra Florentiam* erődjének romjaira utalt.

⁴¹ OTTENDORFF, Henri, *Budáról Belgrádba 1663-ban*, szöveget kiad., ford. és bev. Hermann Egyed, [Pécs], Tolna Vármegye Közönsége, 1943 (Tolna vármegye multjából, 7), 53. „Az egyik hegy tetején rombadőlt kastély vagy kolostor (Schloss oder Closter) régi épülete áll, – inkább az utóbbihoz hasonlít, – és rögtön vele szemben a másik hegyen egy palánk van.” Hermann Egyed fordítása.

⁴² VÁMBÉRY Ármin, *A mohácsi ütközet = Új Magyar Múzeum*, 1860, 1, 35.

⁴³ EVLIA Cselebi, *Evlija Cselebi török világutazó Magyarországi utazásai 1660–1664*, ford. Karácson Imre, az előszót és a szómagyarzatokat írta, a jegyzeteket átdolgozta Fodor Pál, Budapest, Gondolat, 1985, 114–115, 225.

⁴⁴ HAN CZ Erika, *Ibrahim Pecsevi két leírása a mohácsi csatáról, Hogyan születik meg egy oszmán történeti szöveg? = „A küzdelemnek vége, és még sincs vége” IV. Nemzetközi Vámbéry*

„Ekkor még nem lehetett tudni, hogy a király életben maradt-e, vagy meghalt; de egy hét múlva megtalálták a tévelygő király holttestét egy tóban megfulladva és levágott fejjel. A gyaurok a holttestet Usztulni-Belgirád [Székesfehérvár] várába vitték, – mely régtől fogva temető helye volt Magyarország királyainak – és ott eltemették.”⁴⁵

Így könnyen lehet, hogy Marc’ Antonio Pigafetta 16. századi históriájából – melyet talán Mohács környékén, törököktől és esetleg magyaroktól⁴⁶ hallhatott elbeszélésekből, énekekből rakott össze – születhetett az a legendás történet, miszerint Szulejmán hantoltatta ki és temettette el tiszteességgel a legyőzött magyar királyt Dunaszekcsőn vagy egy másik változatban: Székesfehérvárott. Annyi igazság magva lehetett a történetnek, hogy Szulejmán számára is szimbolikus dátummá vált augusztus 29-e, amit mi sem bizonyít jobban, hogy Székesfehérvár 1543-as elfoglalásakor az első muszlim szertartás alkalmával nem csak a királýsírokat szemlélte meg, hanem II. Lajos sírjára díszes selyemleplet terített. ⁴⁷ Összefoglalva mindezeket: a 16–17. században senkiben sem vetődött fel az, hogy nem a magyar király nyugszik a fehérvári sírban. Emellett meg kell azt jegyeznünk, hogy a neves itáliai utazó után két évtizeddel, a Mohácsot 1587-ben felkereső Reinhold Lubenau königsbergi gyógyszerész – aki Bartholomäus Pezzen, II. Rudolf követének társaságában igyekezett Isztambulba – megemlítette az úti naplójában, hogy török vendéglátói megmutatták nekik azt a helyet egy malom mellett, ahol II. Lajos a mocsárba (im Sumpf) fulladt. Vagyis a 16. század második felében is élt erősen a környéken annak az emléke, hogy a magyar király milyen méltatlan körülmények között vesztette el az életét.⁴⁸ Ugyanerről számolt be Salomon Schweigger német evangélikus lelkész is az utazása során 1577-ben.⁴⁹

Végignévezve az elmúlt közel 500 év szövegeit először Grandpierre Andre 1989-es könyvében bukkantam arra az elméletre, miszerint nem II. Lajos fe-

Konferencia kötete. [összeáll. Dobrovits Mihály], Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2007 (Vámbéry tanulmányok), 28. Hancz Erika fordítása.

⁴⁵ *Mohács*, i. m. 238. Thúry József fordítása.

⁴⁶ SZENDREY 1923–1924, i. m. 14. „S hallottam is, hogy az öregek közül még többen ismernek egy egész hosszú «nótát» a Lajos király megmeneküléséről és meggyilkoltatásáról.”

⁴⁷ Erről bővebben I. FODOR Pál, *Az oszmán-törökök szerencsenapja: augusztus 29. = Félhold és kereszt: konferencia és kiállítás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 2001. október 17.*, szerk. Szabó Ágnes, Horváth Zsolt, Budapest, FSZEK, 2002, 23–30.

⁴⁸ *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau*, Hrsg. W. Sahn, I–II, Königsberg i Pr., Ferd. Beyers, 1912–1920 (Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zum Königsberg i. Pr., IV, VI–VII), I, 91. „Ehe wier aber dahin kamen, lies der Herr anlenden und befahl, den Turcken mit uns zu gehen. Die fuhrten uns nicht weidt von der Thona zu einem Dorf, Mohatsch genandt und zeigten uns bei einer Muhlen den Ohrt, da Konigk Ludowicus vom Solimanno, anno 1526 den 29. Augusti in die Flucht geschlagen, des Konigks Krigsvolck erleget und der Konigk mit seinem Pferde bei der Muhlen im Gemos gesturtzt und im Sumpf ersticket.”

⁴⁹ *Ungarnbilder im 17. Jahrhundert: Studien und Editionen der Texte ...*, Hrsg. und ed. von András F. Balogh in Verbindung mit Orsolya Lénárt und Kinga Barbara Hajdú, Budapest, ELTE Eötvös J. Collegium, 2013, 196–197.

küdt a Czetriczék által megtalált sírhalom alatt. Természetesen nem zárom ki azt sem, hogy Grandpierre is olvasta (tehát nem kitalálta) ezt a történetet valamilyik korábbi feldolgozásban, csak a figyelmemet elkerülte ez a szöveg. De az is lehetséges, hogy Nemeskürty István egy odavetett megjegyzését („ha ugyan az ő [II. Lajos] teteme feküdt ott felravatalozva!”) gondolta tovább.⁵⁰ Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a népszerű író – sok más hajmeresztő állításával együtt – elképzelése a megtalált hulláról mindössze hipotézis, forrásokkal nem adatolható, illetve a Sárffy-jelentés Bartoniek Emma téves datálása (december 14-én kelt volna a győri várparancsnok levele) félreértelmezéséből fakadt. Még az összeesküvésekben gazdag Szerémi-krónikában is kihangsúlyozta a korabeli szerző, hogy Lajost temették el Székesfehérvárott, pedig a dunaszekcsői mészárlásból akár egyenesen is következhetett volna, hogy a Szerémi György által igen gyűlölt erdélyi vajda eltüntetve a nyomokat kicseréli a holttestet a királygyilkosság után. E rémtörténet későbbi változatában – bár hitelességét természetesen semmiféle forrás nem támasztja alá – François baron de Tott, a 18. századi magyar származású francia tábornok felmenői: György és Mihály, akik maguk is részt vettek a mohácsi csatában. Majd II. Lajos oldalán harcoltak Szapolyai György emberei ellen a dunaszekcsői kastélyban, ahol nemcsak a magyar király és a kalocsai érsek, hanem az erdélyi vajda öccse is elesett. A három holttest későbbi sorsáról viszont nem esett szó a családi legendáriumban.⁵¹

Ugyanakkor az inspiráló, új szemléletű kérdésfelvetésért mindenképpen hálaságunk lehetünk a két szombathelyi orvosnak, talán így lehetővé válik újabb végiggondolása annak a problémának, miszerint a Sárffyk által megtalált holttest állapota és az azonosítása között létezik-e ellentmondás. Ahogyan ők fogalmaznak zárógondolatukban: „ezúton hívjuk fel a magyar történészek figyelmét a szakvéleményünkre, ami (...) új alapokra helyezheti a II. Lajos halála körüli események kutatását.” Fontosnak tartom továbbá, hogy a korszak (és a Mohács-kérdéskör) történészei állást foglaljanak abban a feltevésben, miszerint nem II. Lajost temették el 1526. november 9-én Székesfehérvárott. Ugyanis a szájsebész és a patológus története alapján olyan „kellemetlen” kérdéseket kellene feltenni, hogy mi történt valójában II. Lajossal, hol vannak a magyar király földi maradványai, kit és miért temettek el helyette, illetve mi volt ebben a szerepe Szapolyai Jánosnak, az özvegy Máriának, Ferdinándnak és az életben maradt magyar főuraknak. Mind emellett feltételezve, hogy a szombathelyi orvosoknak az a megállapítása helyes, miszerint valóban egy pár napos hullát exhumáltak ki október közepén Sárffyk, viszont Czetriczék egyértelműen azonosították a magyar királyt a holttestben, tovább bonyolódik a történet. Mi van akkor, ha az említett hiteles források állítása, nevezetesen Szapolyai II. Lajost temette el 1526-ban, és az ő holttestét exhumálta

⁵⁰ NEMESKÜRTY István, *Ez történt Mohács után, Tudósítás a magyar történelem tizenöt esztendejéről 1526–1541*, Budapest, Szépirodalmi, 1966, 33.

⁵¹ PALÓCZI Edgár, *Báró Tóth Ferenc, a Dardanellák megerősítője (1733–1793)*, Budapest, a Vörös Félhold Támogatására Alakult Orsz. Biz., 1916, 273–274. Fejérgyarmati Tóth Gyula szóbeli közlése szerint a históriát leíró „egykorú irat” elkallódott.

Ferdinánd (Mária és Anna jelenlétében) 1527 novemberében Székesfehérvárott, igaznak bizonyul, mert akkor a magyar király – mielőtt rejtélyes körülmények között elhalálozott és ismeretlenek elföldelték volna 1526. október elején – hol volt több mint egy hónapig a vesztett csata után? Nekünk tényleg Mohács kell, és úgy tűnik (a szó legszebb értelmében), hogy megint megkaptuk.

FARKAS GÁBOR, FARKAS

Quelques nouvelles interrogations au sujet de la mort mystérieuse et de l'enterrement de Louis II

Si l'on peut accorder confiance aux études historiques, Louis II, roi de Hongrie et de Bohême, fuyant les Turcs victorieux après la bataille de Mohács, a trouvé la mort dans un torrent fangeux. Les contemporains ont déjà subodoré quelque chose de louche à propos des circonstances de la mort du roi, et les semaines suivant de près la bataille ont vu la propagation de la rumeur d'un assassinat dont le roi aurait été victime. L'un des éléments récurrents de ce qu'on a l'habitude d'appeler *la problématique Mohács* est justement l'étude du mystère de la mort du monarque. Il y peu de temps, deux médecins de Szombathely ont publié une étude remarquable dans la *Revue de Médecine* (2014). Ils y affirment que le corps retrouvé et enterré à Székesfehérvár, en 1526 n'est pas celui de Louis II. En désaccord avec l'affirmation principale de leur étude, je n'exclus pas que si l'auteur du rapport de Sárffy a trouvé le cadavre intact et sans aucune trace de corruption, cela soit à cause de la production de gras de cadavre. Les autres éléments problématiques du rapport sont en partie topiques (pas d'odeur cadavérique), en partie expliquables de manière satisfaisante avec des arguments scientifiques (la température de l'eau, les dimensions de la tombe, la chronologie). Notre étude soumet à l'analyse la légende née au 16^e siècle qui veut que le corps du roi hongrois vaincu ait été retrouvé, puis enterré à Székesfehérvár par les hommes de Soliman Ier. La première apparition connue de cette légende remonte à la description préparée par le voyageur italien Marc'Antonio Pigafetta, qui localise – comme György Szerémi l'a fait – la tombe de Louis II à Dunaszekcső. Les sources turques connues, quoique divergentes, remontent sans doute à un ancêtre commun.

Keywords: Louis II of Hungary, battle of Mohács, murder, history of Hungary, adipocere, 16th century.